

ΜΕΛΠΩΙ. ΠΩΛΟΓΙΩΡΓΗ

Ένα (ακόμα) συμποτικόν αγγείο από τον Πειραιά

Προ εικοσαετίας διενεργήθηκε ανασκαφική έρευνα σε ιδιωτικό οικόπεδο στον Πειραιά, στην συμβολή των οδών Αλκιβιάδου και Κανθάρου.¹ Το οικόπεδο βρίσκεται στην Πειραιϊκή χερσόνησο, στον οικιστικό ιστό της αρχαίας πόλης, σε κάποια απόσταση ΝΔ. του ελληνιστικών χρόνων θεάτρου, επισκέψιμο στον αύλειο χώρο του Αρχαιολογικού Μουσείου Πειραιώς, πλησίον του πολεμικού ναυστάθμου της Ζέας.² Δεν είναι σπάνια η αποκάλυψη αρχαίων καταλοίπων, οικοδομικών και άλλων, στην περιοχή γύρω από το εν λόγω οικόπεδο.³

Κατά την ανασκαφή στο οικόπεδο αυτό δεν αποκαλύφθηκαν ακίνητες αρχαιότητες, πλην τριών αυλάκων λαξευμένων στον βράχο, οι οποίες κατά την ανασκαφέα ίσως συνδέονται με αρχαία οδό με κατεύθυνση από ΒΑ. προς ΝΔ.⁴ Ωστόσο, ήλθε στο φως μεγάλη ποσότητα κεραμικής, χρονολογημένης από την ανασκαφέα στο β' μισό του 4ου έως τις αρχές του 3ου αι. π.Χ.⁵ Η ποικιλία των σχημάτων των αναφερομένων αγγείων είναι εντυπωσιακή: λύχνοι, κάνθαροι, σκύφοι, κύαθοι, μικκύλα κύπελλα, πινάκια, ιγδίων, ασκοί, αμφορίσκοι, ενσφράγιστες λαβές αμφορέων, κυρίως Θασίων, και χρηστικά αγγεία.⁶ Μεταξύ των αγγείων ξεχωρίζει μεγάλο τμήμα μελαμβαφούς κανθάρου με διακόσμηση της κατηγορίας «Δυτικής κλιτύος» και με την επιγραφή στον λαιμό Ἄφροδίτης⁷ (εικ. 1), το οποίο θα μας απασχολήσει παρακάτω. Στα υπόλοιπα ευρήματα συγκαταλέγονται πολλές αγνύθες, τμήματα ειδωλίων, θραύσματα από ηγεμόνες καλυπτήρες και από μήτρες (ανάγλυφου πλακιδίου με απεικόνιση Νίκης,⁸ ηγεμόνων καλυπτήρων), θαλασσινά όστρεα, ένα από τα οποία διασώζει ίχνη ερυθρού χρώματος, αποτιμήματα μαρμαρίνης λεκανίδας και δοίδικα, τριπτήρες κ.ά.⁹

Το άρθρο γράφηκε πριν από αρκετό καιρό αλλά δεν κατατέθηκε αμέσως για δημοσίευση. Γι' αυτό βιβλιογραφία για τα γραμματικά εκπόμενα νεότερη από την αναφερόμενη στο παρόν άρθρο δεν έχει περιληφθεί.

1. Μ. Πετριτάκη, Πειραιάς, Συμβολή των οδών Αλκιβιάδου και Κανθάρου (οικόπεδο Κοντιζά), *ΑΔ* 55, 2000 [2009], Χρονικά Β' 1, 100-101 εικ. 6-9.

2. Κ.-V. von Eickstedt, *Beiträge zur Topographie des antiken Piräus*, Αθήναι 1991, Katalog III/1, 185 αρ. 1.126 εικ. 59 (αρχαίο θέατρο). Η απόσταση του εν λόγω οικοπέδου από το αρχαίο θέατρο είναι λίγο μεγαλύτερη από ένα οικοδομικό τετράγωνο της περιοχής.

3. Π.χ. von Eickstedt ό.π., Katalog III/1, 154 αρ. 1.19, αρ. 1.20· 170 αρ. 1.70 ένθ. πίν. 2 (οικοδομικά κατάλοιπα)· Katalog III/2, 215-216 αρ. 2.141 ένθ. πίν. 3 (αγωγός ύδρευσης)· Katalog III/3, 252 αρ. 3.115 ένθ. πίν. 4 (λατομείο).

4. Πετριτάκη ό.π., 100, 101. Πάντως, η διαπίστωση της ύπαρξης και τρίτης αύλακας, ανατολικότερα των δύο πρώτων, δημιουργεί κάποιες αμφιβολίες για τον συσχετισμό με αρχαία οδό, της οποίας ούτως ή άλλως δεν αποκαλύφθηκαν οδοστρώματα.

5. Πετριτάκη ό.π., 100 εικ. 6, 7, 9.

6. Πετριτάκη ό.π., 100.

7. Πετριτάκη ό.π., 101 εικ. 9 (αλλά η επιγραφή δεν είναι εγγάρακτη, όπως αναφέρεται, αλλά γραπτή).

8. Για την μήτρα αυτή και το θέμα του εργαστηρίου βλ. Ειρ. Πέππα-Παπαϊωάννου, Νίκη ηνίοχος. Πήλιντοι τύποι του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, στο Π. Καλογεράκου κ.ά. (επιμ.), *Κυδάλιμος. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Γεώργιο Στυλ. Κορρέ*, τόμος τρίτος, Σειρά Μονογραφιών AURA 4, AURA Supplement 4, Αθήνα 2020, (181-203) 192-193 εικ. 13.

9. Πετριτάκη ό.π., 100-101 εικ. 8. xw

Κατά την ερμηνεία της ανασκαφής ο χώρος είχε χρησιμοποιηθεί στους αρχαίους χρόνους για την εφάπαξ απόθεση απορριμμάτων από την εκκαθάριση κάποιας εγκατάστασης, η οποία θα βρισκόταν εγγύτητα.¹⁰ Κατ' αρχάς διατυπώνεται η υπόθεση της προέλευσης του υλικού από κεραμικό εργαστήριο· αλλά στη συνέχεια με αφορμή τον ενεπίγραφο κάρναρος, ο οποίος εκλαμβάνεται με βεβαιότητα ως ανάθημα σε ιερό της Αφροδίτης, αναζητούνται προς γενική σύγκριση της χρήσης κάποιων κεραμικών προϊόντων (λύχνων, αγνύθων, μαγειρικών σκευών) ανάλογα ευρήματα προερχόμενα από αρχαίο πορνείον (Θεσσαλονίκη) και από πανδοχείον (Κεραμεικός)· έτσι, εν τέλει προτείνεται ότι η εκκαθάριση αφορούσε στην λειτουργία εγκατάστασης, στην οποία γυναίκες που λάτρευαν την Αφροδίτη προσέφεραν υπηρεσίες ερωτικής φύσεως, μολονότι αναγνωρίζεται ότι το σύνολο των ευρημάτων δεν οδηγεί ανεπιφύλακτα προς αυτήν την κατεύθυνση.¹¹

Ασφαλώς, η λατρεία της Αφροδίτης είναι τεκμηριωμένη στον Πειραιά από φιλολογικές και επιγραφικές πηγές.¹² Πολύ συνοπτικά, ο Πausanias (I,1,3) αναφέρει την οικοδόμηση κοντά στην θάλασσα ιερού της Αφροδίτης - πιθανότατα της Αφροδίτης Ευπλοίας - από τον Κώνωνα μετά την συντριπτική νίκη του κατά του στόλου των Λακεδαιμονίων στην ναυμαχία κοντά στην Κνίδα (394 π.Χ.).¹³ Δεν αποκλείεται το Κονώνειον Αφροδίσιον να είχε ιδρυθεί στην θέση του παλαιότερου τεμένους με βωμό, το οποίο μετά την περιφανή νίκη στην ναυμαχία της Σαλαμίνας (480 π.Χ.) είχε αφιερώσει στην Αφροδίτη ο Θεμιστοκλής, κατά την πιθανότερη εκδοχή στο βόρειο άκρο του υψώματος της Ηετιωνείας.¹⁴ Άλλη άποψη θέλει το δεύτερο Αφροδίσιον, το Κονώνειον, σε πιο κεντρικό μέρος της αρχαίας πόλης, στην περιοχή της σημερινής εκκλησίας του Αγίου Νικολάου, στο νότιο πέρας της ακτής Μιαούλη, όπου βρίσκεται το τελωνείο, και κοντά στην διασταύρωση της οδού Αγ. Νικολάου με την οδόν Ευπλοίας.¹⁵

10. Πετριτάκη ό.π., 101.

11. Πετριτάκη ό.π., 101.

12. Συγκεντρωμένες τις επιγραφικές μαρτυρίες για την λατρεία της Αφροδίτης Ευπλοίας και της Αφροδίτης Ουρανίας και Συρίας στον Πειραιά βλ. στον R. Garland, *The Piraeus from the fifth to the first century B.C.*, London 1987, 228-229, Appendix III, αρ. 5 (*JG* II² 2872), 6 (*JG* II² 337), 7 (*JG* II² 4636), 8 (*JG* II² 4637), 9 (*JG* II² 1261), 10 (*JG* II² 1290), 11 (*JG* II² 1337), 12 (*JG* II² 4586), 13 (*JG* II² 4616). Για την *JG* II² 1261 (τρία ψήφισμα *θιασωτών* ή *κοινού* της Αφροδίτης του τέλους του 4ου αι. π.Χ.) αναφέρεται ότι βρέθηκε στην οδό Αλκιβιάδου «παρά τα ερείπια του ναού της Αφροδίτης». Άλλο ψήφισμα του 4ου αι. π.Χ. που βρέθηκε το 1981 κατά την ανασκαφή του οικοπέδου του Δικαστικού Μεγάρου Πειραιώς, στο οικοδομικό τετράγωνο που περικλείεται από τις οδούς Ηρώων Πολυτεχνείου, Φιλελλήνων, Λεωσθένους και Σκουζέ, πιθανολογείται ότι αποτελεί ψήφισμα *θιάσου* εμπόρων από την Σαλαμίνα της Κύπρου, εγκατεστημένων στον Πειραιά, και ότι ήταν στημένο στο ιερό της Αφροδίτης, καθώς προέρχεται από περιοχή της πόλεως με συγκέντρωση επιγραφών για την Αφροδίτη Ουρανίαν και Συρίαν. Γ. Σταϊνχάουερ, Προξενικό ψήφισμα Σαλαμινίων από τον Πειραιά, στον τόμο Α. Αλεξανδρή, Ιφ. Λεβέντη (επιμ.), *Καλλίστευμα. Μελέτες προς τιμήν της Όλγας Τζάχου-Αλεξανδρή*, Αθήνα 2001, 549-551 με σημ. 5-7.

13. Garland ό.π., 112 (*Aphrodite Euploia*).

14. Ν.Δ. Παπαχατζής, *Πανσανίον Ελλάδος περιήγησις. Αττικά*, Αθήνα 1974, 115-117 εικ. 45. Garland ό.π., 112, 207. Οι διεξαχθείσες γαλλικές ανασκαφές στην Ηετιώνεια των ετών 1886/7 για τον εντοπισμό του Αφροδισίου δεν απέδωσαν καρπούς ως προς τον αρχικό σκοπό της έρευνας. von Eickstedt ό.π. (σημ. 2), 35-36 με σημ. 153· 115-116 με σημ. 490-492. Για την επανάληψη της πρότασης σχετικά με την θέση του Αφροδισίου πλησιέστατα στην Πύλη της Ηετιωνείας μετά την αποκάλυψη συγκροτήματος εντός ορθογωνίου ορύγματος λατομείου βλ. Γ. Σταϊνχάουερ, Ο αρχαίος Πειραιάς, στο Γ. Σταϊνχάουερ, Μ. Μαλικούρη, Β. Τσοκόπουλος (επιμ.), *Πειραιάς: Κέντρο Ναυτιλίας και Πολιτισμού*, Αθήνα 2000, 17, 40-44.

15. Παπαχατζής ό.π., 117. Για τις διάφορες απόψεις σχετικά με την θέση του Αφροδισίου βλ. και Χρ.Θ. Πανάγον, *Ο Πειραιεύς. Οικονομική και ιστορική έρευνα από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι του τέλους της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας*, Β' έκδοση, Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Πειραιώς 1995, 269-270. Για το όλο θέμα του Αφροδισίου βλ. και Garland ό.π., 150, 154, 217, 219.

Στην Πειραιϊκή χερσόνησο τοποθετείται ακόμα ιερό της Αφροδίτης Ουρανίας ή Αφροδίτης Συρίας.¹⁶ Πέραν τούτων υπάρχει φιλολογική μαρτυρία για την ύπαρξη πορνείου στον Πειραιά: εύλογα έχει υποτεθεί ότι η πλειονότητα τέτοιων εγκαταστάσεων, πιθανώτατα πολυάριθμων λόγω του εμπορικού λιμένος, του *Κανθάρον*, θα βρισκόνταν στα περίχωρα της πόλης.¹⁷ Ο μεγάλος αριθμός των εμπορών που προσέρχονταν για διάφορες συναλλαγές στον Πειραιά καθιστά πολύ πιθανή και την ύπαρξη *πανδοχείων* για σύντομη διαμονή.¹⁸

Εν τούτοις, ο μελαμβαφής κάρναρος, των χρόνων μετά τα μέσα του 4ου αι. π.Χ., με την ευκρινέστατη επιγραφή Ἄφροδίτης στον λαιμό¹⁹ (εικ. 1), ο οποίος περιλαμβάνεται στα αγγεία πόσεως από την ανασκαφή του οικοπέδου στην συμβολή των οδών Αλκιβιάδου και Κανθάρου, δεν αποτελούσε απαραίτητως ανάθημα σε ιερό της Αφροδίτης, καθώς στην περίπτωση αυτή θα ήταν περισσότερο αναμενόμενη η χρήση της δοτικής πώσεως: κατά πάσαν πιθανότητα ο κάρναρος ήταν αγγείο που παρήχθη ευθύς εξ αρχής για συγκεκριμένη κράση του οίνου και για *πρόποσιν* σε συμπόσια, την οποία προσδιόριζε επακριβώς και γνωστοποιούσε η επιγραφή. Συνεπώς, ο εν λόγω κάρναρος ήταν ένα *γραμματικόν ἔκπωμα*.

Το *ἔκπωμα* στην αρχαία ελληνική φιλολογία είναι μία άλλη ονομασία του *ποτηρίου*, του αγγείου πόσεως.²⁰ Ο Αθήναιος στο σύγγραμμά του *Δειπνοσοφισταί* επεξηγεί το *γραμματικόν ἔκπωμα* ως τὸ *γράμματα ἔχον ἐγκεχαραγμένα*.²¹ Σε άλλο χωρίον του ίδιου συγγράμματος παρέχεται μία σημαντική πληροφορία για τις συνήθειες των συμποσιαστών: καὶ μετὰ ταῦτα πλείστων τῶν μὲν Ἄγαθοῦ Δαίμονος αἰτούτων ποτήριον, τῶν δὲ Διὸς Σωτήρος, ἄλλων δὲ Ὑγιείας καὶ ἑτέρων ἑτέρου ἐπιλεγόντων, τοὺς τούτων τῶν κράσεων μεμνημένους τῶν ποιητῶν ἔδοξεν παρατίθεσθαι, ὧν καὶ αὐτῶν μνησθήσομαι.²² Παρακάτω γίνεται αναφορά στον Θεόφραστον, κατά τον οποίον η *πρόποσις Ἄγαθοῦ Δαίμονος* χαρακτηρίζεται ως *ἄκρατος οἶνος*.²³

16. Βλ. παραπάνω στη σημ. 12. Πανάγος ό.π., 270 με σημ. 4. Για την λατρεία της Αφροδίτης Ουρανίας, σύμφωνα με αρχαίες πηγές ιδιαίτερα δημοφιλούς στις εταίρες και τις πόρνες, και του εραστή της Αδώνιδος βλ. και Garland ό.π. (σημ. 12), 112-113, 207-208.

17. Garland ό.π. (σημ. 12), 143, 214.

18. Garland ό.π. (σημ. 12), 143-144, 214.

19. Ο κάρναρος είναι ελλειπής ως προς την βάση, το πόδι και τις δύο λαβές, οι οποίες θα υψώνονταν ελεύθερες. Αποκρούσεις διαπιστώνονται κατά τόπους στο χείλος. Το σώμα είναι ρηχό, καλυκόςχημο με ραβδώσεις στην περιοχή μεταξύ των γενέσεων των λαβών, ο ώμος έντονα διακριτός, ο λαιμός ψηλός, ευρύς, με κοίλο περίγραμμα, το χείλος πλαστικό. Ο λαιμός διακοσμείται με την χρήση επίθετου αραιωμένου πηλού (κατηγορία «Δυτικής κλιτύος») με σειρά κονκιδών, λεπτή γραμμή και αλυσιδωτή σειρά κρεμάμενων λογχοειδών φύλλων (μίμηση χρυσού περιδεραιού με λογχία). Δεν είναι γνωστό εάν υπήρχε και επιχρύσωση, καθώς δεν παρέχεται αυτή η πληροφορία. Ἄνωθεν της διακοσμήσεως αποδίδεται η γραπτή επιγραφή, ομοίως με επίθετον αραιωμένον πηλό, όπως δείχνει προσεκτική παρατήρηση του διαφορετικού πάχους των γραμμάτων και των ελλειπόντων τμημάτων σε κάποια από αυτά (Δ, Η). Ἴδια διακόσμηση, κατηγορίας «Δυτικής κλιτύος», φέρει στη μία πλευρά του λαιμού ο καλυκόςχημος κάρναρος της αθηναϊκής Αγοράς αρ. ευρ. Ρ 28334. St. G. Miller, Menon's Cistern, *Hesperia* 43 (1974) 230 αρ. κατ. 14 πίν. 30:14, 48 (300-280 π.Χ.). Χρ. Καλλίνη, *Ο ελληνιστικός «κάρναρος»*. Συμβολή στη μελέτη της ελληνιστικής κεραμικής, διδ. διατριβή, Θεσσαλονίκη 2007, 164-165 αρ. κατ. 5. Με βάση το σχήμα του ο κάρναρος από τον Πειραιά εντάσσεται στον τύπο ΠΒ («καλυκόςχημος κάρναρος με ελεύθερες λαβές») και στην Ομάδα ΠΒ 1 (με πλαστικό χείλος) της Καλλίνη ό.π., 144. Το σχήμα αυτό του κάρναρου, δημούργημα του αττικού Κεραμικού, θεωρείται ότι εμφανίστηκε στο β' τέταρτο του 4ου αι. π.Χ. και επιβίωσε έως τα τέλη του αιώνα. Καλλίνη ό.π., 237-239, 242.

20. Liddell – Scott λ. *ἔκπωμα*. Π.χ. Ηροδότου, ΙΧ, 41' ιδιαίτερα 80 (κρητηράς τε χρυσέους καὶ φιάλας τε καὶ ἄλλα ἔκπώματα). Σοφοκλέους, *Φιλοκτήτης*, 35 (Αὐτόξυλον γ' ἔκπωμα).

21. Athenaei Naucratae Dipnosophistarum Libr. XI (έκδ. G. Kaibel, Lipsiae 1890) IA 466 d.

22. Athenaei Naucratae ό.π., IE 692 f.

23. Athenaei Naucratae ό.π., IE 693 c.

Ο συνδυασμός των στοιχείων αυτών από την αρχαία ελληνική φιλολογία με την κατά καιρούς εύρεση ενεπίγραφων πήλινων αγγείων, ως επί το πλείστον πόσεως, όπως κανθάρων και 'κρατηρίσκων' (= 'Cup-Kantharos' ή 'Calyx-Kantharos', καλυκόσημων κανθάρων²⁴), με το όνομα κάποιας θεότητας ή αφηρημένης έννοιας πάντα σε γενική πτώση²⁵ έχει οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι τα γραμματικά έκπώματα, δηλαδή τα ενεπίγραφα ποτήρια που γνωρίζουμε από τον Αθήναιον, πιθανότατα συνδέονται με την συνήθεια στα συμπόσια να ονοματίζονται οι διάφορες επιτυχείς κράσεις του οίνου και κατά συνέπειαν οι προπόσεις με ονόματα θεοτήτων ή αφηρημένων εννοιών, όπως π.χ. : Άγαθής Τύχης, Άγαθού θεού, Άγαθού Δαίμονος, Άθηνάς, Άμφιαράου, Άφροδίτης, Διονύσου, Διός Σωτήρος, Διός Φιλίου, Έκάτης, Έστίας, Έρωμ, Πανός, Ύγιείας, Έρωτος, Φιλίας, Φιλοτησίας, Ήδονής, Άλυπίας, Ήδυποτίας, Πίστεως, Άσφαλείας και πολλών άλλων, που αναγράφονταν στα συμποτικά αγγεία.²⁶

Οι επιγραφές στα γραμματικά έκπώματα είναι εγγάρακτες, πολύ συχνά όμως αποδίδονται και με επίθετον αραιωμένον πηλό, ενίοτε επιχρυσωμένον, σε μελαμβαφή αγγεία με διακόσμηση της κατηγορίας της «Δυτικής κλιτύος». Εύλογα θεωρείται ότι στην πλειονότητα των αγγείων αυτών, στα οποία οι επιγραφές δεν έχουν αποδοθεί με εγγάραξη μετά την όπτηση στον κλίβανο, η αναγραφή του ονόματος της θεότητας ή της αφηρημένης έννοιας είχε γίνει ήδη στο κεραμικό εργαστήριο, στο οποίο παρήχθησαν.²⁷

Εκτός από τον κάνθαρο από το οικοπέδο στην συμβολή των οδών Αλκιβιάδου και Κανθάρου, από τον Πειραιά προέρχεται και ένα θραύσμα μελαμβαφούς κανθάρου με επίχρωση διακόσμηση κλάδου κισσού και την επιγραφή Διός Σωτήρος, το οποίο είναι γνωστό στην έρευνα μόνον από ένα σχέδιο.²⁸ Γραμματικά έκπώματα δεν έχουν έλθει στο φως μόνον σε ανασκαφές στην Αττική, αλλά και σε άλλες ελληνικές περιοχές, όπως π.χ. στην Κόρινθο,²⁹ στην

24. Για τον χαρακτηρισμό των κανθάρων αυτού του τύπου βλ. Καλλίνη ό.π. (σημ. 19), 144, 237.

25. Μία μόνον εξαίρεση απαντά, η λέξη Δῶρον, σε ονομαστική πτώση. N. Massar, *Inscribed Black-Glaze Attic Vases, Θ' Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική, Θεσσαλονίκη 5-9 Δεκεμβρίου 2012, Πρακτικά*, II, Αθήνα 2018, 670-672.

26. Βλ. Ch. Picard, À propos de deux coupes du Vatican, *Mélanges d'archéologie et d'histoire, École Française de Rome* XXX, 1910, 104-106. Ch. Picard, Questions de céramique hellénistique, *RA* 1913, 174-178. P. Wolters, Eingeritzte Inschriften auf Vasen, *AM* 38 (1913) 197-199. H.A. Thompson, Two Centuries of Hellenistic Pottery, *Hesperia* 3 (1934) 338 υπό τον αρ. Β 20 ειχ. 18· 339 αρ. Β 23 και αρ. Β 24 ειχ. 19· 342 αρ. Β 37 ειχ. 22. H.A. Thompson, R.L. Scranton, Stoa and City Walls on the Pnyx, *Hesperia* 12 (1943) 294, 334 ειχ. 15 d. O. Broneer, Investigations at Corinth, 1946-1947, *Hesperia* 16 (1947) 240. G. Kopcke, Golddekorierte attische Schwarzfirniskeramik des vierten Jahrhunderts v. Chr., *AM* 79 (1964) 48 αρ. 230 παρένθ. πίν. 39,6· αρ. 244· 49 αρ. 250· 51 αρ. 285. B.A. Sparkes, L. Talcott, *Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th Centuries B.C., The Athenian Agora* XII, Princeton, New Jersey 1970, 20-21, 283 αρ. 666 πίν. 28 ειχ. 7 και αρ. 669 ειχ. 22. M. Lang, *Graffiti and Dipinti, The Athenian Agora* XXI, Princeton, New Jersey 1976, 53, 54 αρ. G 9, αρ. G 10 πίν. 30· αρ. G 11 πίν. 31. U. Knigge, W. Kovascovics, Tätigkeitsbericht 1979, *AA* 1981, 387 ειχ. 4. S.I. Rotroff, *Hellenistic Pottery. Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material, The Athenian Agora* XXIX, Princeton, New Jersey 1997, 68-70 και Index IV. Καλλίνη ό.π. (σημ. 19) 312. Massar ό.π. (σημ. 25), 663-674, ιδιαίτερα 668-672 για τα ονόματα των θεοτήτων και των αφηρημένων εννοιών.

27. Lang ό.π., 53.

28. Ch. Picard, Questions de céramique hellénistique, *RA* 1913, 176 αρ. XVI, 175 ειχ. 5. Massar ό.π. (σημ. 25), 664 πίν. 1b.

29. Broneer ό.π. (σημ. 26), 240.

Κάλυμνο,³⁰ στην Αμφίπολη, στην οποία αποκαλύφθηκαν σε τάφους ως κτερίσματα των νεκρών.³¹

Η επιγραφή Ἀφροδίτης συγκαταλέγεται στα ονόματα των θεοτήτων που απαντούν αρκετά συχνά στα γραμματικά ἐκπώματα.³² Ατυχώς, όμως, όπως και στην πλειονότητα των άλλων περιπτώσεων, δεν γνωρίζουμε την ακριβή κρᾶση του οίνου που προσδιοριζόταν με το όνομα της θεάς αυτής.

Σε πρόσφατη μελέτη γίνεται προσπάθεια να διερευνηθεί πιθανή σχέση των μελαμβαφών αγγείων πόσεως με επίχρυση διακόσμηση και με διακόσμηση της κατηγορίας «Δυτικής κλιτύος» που επιγράφονται με ονόματα θεοτήτων και αφηρημένων εννοιών σε γενική πτώση (πλην μιας εξαιρέσεως σε ένα σύνολο περίπου εκατό αγγείων) με κάποιου είδους λατρευτική δραστηριότητα και να αναζητηθεί τουλάχιστον για ορισμένα από αυτά ίσως ειδική τελετουργική χρήση.³³ Ως υπόθεση εκφράζεται η πιθανότητα τα αγγεία αυτά, τουλάχιστον στην Αθήνα, να τα χρησιμοποιούσαν σε συμπόσια κατά τον εορτασμό ειδικών περιστάσεων, όπως από μέλη ιδιωτικών θρησκευτικών ενώσεων π.χ. κατά την εισαγωγή ενός νέου μέλους ή κατά τον εορτασμό θεότητας με ιδιαίτερη σημασία για αυτήν την θρησκευτική ομάδα.³⁴

Η συστηματική και πλήρης δημοσίευση από την ανασκαφέα του συνόλου των ευρημάτων από την έρευνα του οικοπέδου στην συμβολή των οδών Αλκιβιάδου και Κανθάρου στον Πειραιά ελπίζεται να δια φωτίσει αρκετά θέματα σχετικά με την προέλευση του υλικού αυτού (από εγκατάσταση σχετιζόμενη με πανδοχείον, από εγκατάσταση ιδιωτικού θρησκευτικού κοινού, από εξοπλισμό οικίας, όπου αναπτυσσόταν και κάποια βιοτεχνική δραστηριότητα, κ.ά.) και ίσως σε συνδυασμό και με τα ανασκαφικά συμπραζόμενα να προσφέρει βοήθεια στην ακριβή ερμηνεία της χρήσης του ενεπίγραφου μελαμβαφούς κανθάρου κατά τα συμπόσια.

---

30. Ενδειξη προέλευσης από την Κάλυμνο έχει ένας μελαμβαφής κᾶνθαρος με διακόσμηση της κατηγορίας «Δυτικής κλιτύος» και την επιγραφή *Φιλίας*, σήμερα στις Βρυξέλλες, Musées Royaux αρ. A 1712. Korcke ό.π. (σημ. 26) 49 αρ. 250, με βιβλιογραφία.

31. Στα γραμματικά ἐκπώματα από την Αμφίπολη ανήκουν π.χ. ένας μελαμβαφής κᾶνθαρος με την επιγραφή *Φιλίας* και ένας μελαμβαφής ομφαλωτός κάλυξ με την επιγραφή Ὑγείας, και τα δύο αγγεία με διακόσμηση της κατηγορίας της «Δυτικής κλιτύος». Κ. Ρωμοπούλου, *Αγγεία του 4ου αιώνας π.Χ. εκ των ανασκαφών της Αμφιπόλεως*, *ΑΕ* 1964, 102 εικ. 9 β' 101 εικ. 10 γ. *Αρχαία Μακεδονία/Ancient Macedonia*, κατάλογος έκθεσης, Αθήνα/Athens 1988, 385 αρ. 354 α και αρ. 354 β (Μουσείο Καβάλας, αρ. ευρ. A 466 και A 465), με απεικονίσεις.

32. Wolters ό.π. (σημ. 26), 198 σημ. 2 (4 παραδείγματα). H. Schaal, *Griechische Vasen aus Frankfurter Sammlungen*, Frankfurt 1923, 80 πίν. 59e. Thompson ό.π. (σημ. 26), 338 αρ. B 20 εικ. 18· 342 αρ. B 37 εικ. 22. Korcke ό.π. (σημ. 26), 48 αρ. 230 παρένθ. πίν. 39,6, αρ. 244. Sparkes, Talcott ό.π. (σημ. 26), 283 αρ. κατ. 666 πίν. 28 εικ. 7. Miller, ό.π. (σημ. 19), 202, 230 αρ. κατ. 9 (P 28049) πίν. 30:9, 48:9 (= Καλλίνη ό.π. (σημ. 19) 152 αρ. κατ. 8). Lang ό.π., (σημ. 26) 54 αρ. G 10 πίν. 30, αρ. G 11 πίν. 31. Massar ό.π. (σημ. 25) 669, η οποία επισημαίνει ότι η Αφροδίτη, θεά του έρωτα, συνδέεται με τα συμπόσια, όπου αφθονούσαν οι συζητήσεις για τον έρωτα και ο ερωτισμός ήταν διάχυτος.

33. Massar ό.π. (σημ. 25) 664-673.

34. Massar ό.π. (σημ. 25) 673.

Εικ. 1: Μελαμβαφής κánθαρος από τον Πειραιά με την επιγραφή *Άφροδίτης*. Ανατύπωση από: Μ. Πετριτάκη, Πειραιάς. Συμβολή των οδών Αλκιβιάδου και Κανθάρου (οικόπεδο Κοντιζά), *ΑΔ* 55, 2000 [2009] Β' 1, Χρονικά, 101 εικ. 9.